

UBÓSTWO ENERGETYCZNE, JAK JE BADAĆ LOKALNIE?

PRÓBA IDENTYFIKACJI PROBLEMU UBÓSTWA ENERGETYCZNEGO
NA OSIEDLU MIEDZYŃ W BYDGOSZCZY

SPIS TREŚCI

Informacja o badaniu.....	3
Czym jest ubóstwo energetyczne?	4
Kogo dotyczy problem ubóstwa energetycznego?	5
Jak mierzy się problem ubóstwa energetycznego?	7
Skąd i jakie dane należy pozyskać, aby dokonać pomiaru ubóstwa energetycznego?	9
Próba identyfikacji problemu ubóstwa energetycznego na osiedlu Miedzyń w Bydgoszczy	11
Charakterystyka próby badawczej.....	12
Sytuacja ekonomiczna badanych mieszkańców Osiedla Miedzyń	16
Wydatki energetyczne badanych.....	20
Czynniki kształtujące wydatki energetyczne badanych	21
Jak badać ubóstwo energetyczne w Bydgoszczy? Wnioski z pilotażowego badania na Osiedlu Miedzyń	27
Jak prowadzić badania ubóstwa energetycznego na poziomie lokalnym?	29
Zastosowane narzędzie badawcze identyfikacji problemu ubóstwa energetycznego na osiedlu Miedzyń w Bydgoszczy	31
Subiektywny odbiór problemu ubóstwa energetycznego wśród mieszkańców Bydgoszczy	31
Praktyki energetyczne OSÓB badanych.....	32
Zmiana praktyk energetycznych. Procedura wymiana źródeł ogrzewania.....	34
Bibliografia.....	38

Ubóstwo energetyczne jest problemem, który coraz częściej jest podnoszony w kontekście transformacji energetycznej. Jest to wyzwanie, z którym będzie mierzyć się nie tylko społeczeństwo polskie, ale także poszczególne wspólnoty i społeczności lokalne.

Przeprowadzone badanie było próbą przyjrzenia się temu zjawisku z perspektywy lokalnej, zebraniem doświadczeń w rozpoznawaniu symptomów tego problemu w Bydgoszczy.

W pierwszej części raportu przybliżamy pojęcie ubóstwa energetycznego oraz metodologii szacowania tego problemu. Druga część raportu to podsumowanie pilotażowego badania przeprowadzonego wśród mieszkańców jednego z bydgoskich osiedli w celu rozpoznania występowania problemu ubóstwa energetycznego oraz przetestowania metodologii badania. Ostatnia część raportu ma przybliżyć perspektywę osób, które mogą być zagrożone problemem ubóstwa energetycznego, wskazać na konkretne sytuacje, problemy i wyzwania, z którymi na co dzień się mierzą.

Raport stanowi podsumowanie wyników badania przeprowadzonego na podstawie:

- › 10 wywiadów indywidualnych z przedstawicielami wydziałów Urzędu Miasta, instytucji publicznych, organizacji pozarządowych, rad osiedli i liderów społecznych;
- › terenowego badania kwestionariuszowego wśród mieszkańców Osiedla Miedzyń w Bydgoszczy,
- › 10 wywiadów indywidualnych z mieszkańcami Bydgoszczy zagrożonymi sytuacją ubóstwa energetycznego,
- › analizy danych zastanych dostarczonych przez Urząd Miasta Bydgoszczy (Referat Wydziału Świadczeń Rodzinnych),
- › dostępnej literatury dotyczącej ubóstwa energetycznego.

Badanie zrealizowano w ramach projektu *Bydgoski Włęcznik Antysmogowy* w 2022 roku.

Projekt jest partnerskim działaniem Pracowni Zrównoważonego Rozwoju – lidera projektu, Urzędu Miasta Bydgoszczy i Bydgoskiego Alarmu Smogowego – partnerów projektu.

Realizowany jest z dotacji programu Aktywni Obywatele – Fundusz Regionalny finansowanego przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię w ramach Funduszy EOG.

AUTORKA RAPORTU

Joanna Suchomska, Pracownia Zrównoważonego Rozwoju

WSPÓŁPRACA MERYTORYCZNA

Referat Ochrony Powietrza Wydziału Zintegrowanego Rozwoju i Środowiska Urzędu Miasta Bydgoszczy pod kierownictwem Aleksandry Kowalskiej Zastępczyni Dyrektora

Ubóstwo energetyczne to zjawisko polegające na doświadczaniu trudności w zaspokojeniu potrzeb energetycznych w miejscu zamieszkania (Owczarek, Miazga 2015; Lis, Miazga, Sałach, Szpor, Święcicka 2016). Potrzeby energetyczne to wszystkie czynności wykorzystujące energię ciepłą i elektryczną, niezbędne do utrzymywania godnego poziomu życia, a więc: ogrzewanie mieszkania, podgrzewanie wody, oświetlenie, przygotowywanie posiłków i korzystanie z podstawowych sprzętów RTV i AGD.

Jeśli koszt zaspokojenia potrzeb energetycznych jest tak wysoki, że członkowie gospodarstwa domowego muszą dokonywać wyboru między ograniczaniem potrzeb energetycznych, a ich realizacją na dotychczasowym poziomie kosztem innych dóbr, to mówimy o ubóstwie energetycznym (Sałach, Lewandowski 2018).

Na występowanie problemu ubóstwa energetycznego wpływ mają trzy główne czynniki:

- 1) niskie dochody gospodarstw domowych,
- 2) niska efektywność energetyczna zamieszkiwanych budynków i posiadanych urządzeń zużywających energię,
- 3) nieefektywne korzystanie z energii i urządzeń przez gospodarstwa domowe.

Respondenci, z którymi przeprowadzaliśmy badanie na temat ubóstwa energetycznego w Bydgoszczy trafnie identyfikują problem z niemożliwością zaspokojenia potrzeb energetycznych mieszkańców.

„Potrzeba zapewnienia sobie ciepła jest podstawową potrzebą ludzką (...) i jak każda potrzeba wymaga sfinansowania. Jeśli nie mamy finansów na zapewnienie sobie jej na odpowiednim poziomie, to jest ubóstwo energetyczne”. W8

„U nas ubóstwo energetyczne zostało terminowane, że bierzemy pod uwagę niskie dochody, wysokie wydatki i niską efektywność energetyczną. To są trzy rzeczy, które powinny zostać zdiagnozowane”. W 10

„W tym wypadku nie jest to wygodnictwo czy zwykła oszczędność, tylko po prostu nie ma możliwości finansowej. Kogoś nie stać na to, by zaspokoić swoje potrzeby na cały sezon grzewczy”. W6

Ubóstwo energetyczne ma bezpośredni związek z poziomem dochodów i w praktyce wiąże się z trudnościami w płaceniu rachunków za energię. Często jednak dochody osób dotkniętych sytuacją ubóstwa energetycznego są dalekie od progu ubóstwa. Pośrednio na kwestie finansowania kosztów energii wpływa też jej cena i poziom zużycia (Rutkowski, Sałach, Szpor, Ziółkowska 2018).

Osoby badane odnosząc się do problemu ubóstwa energetycznego w Bydgoszczy podkreślają istotność czynnika niskich dochodów gospodarstw domowych w występowaniu tego problemu.

„Dotyczy to osób niżej uposażonych, słabiej zarabiających lub korzystających z zasiłków. Jest to problem odczuwalny w Bydgoszczy”. W1

Drugim czynnikiem warunkującym występowanie problemu ubóstwa energetycznego jest efektywność energetyczna. Składa się na nią efektywność wykorzystania energii oraz efektywność energetyczna budynków. Sposób w jaki gospodarstwa domowe korzystają z energii wpływa bezpośrednio na poziom jej zużycia, a co za tym idzie, na wysokość opłat. Równocześnie trzeba brać pod uwagę stan techniczny budynków – szczelność okien i drzwi czy ocieplenie ścian i dachu, które również wpływają na poziom zużycia energii (Stępnia, Tomaszewska 2013).

Problem ubóstwa energetycznego jest ważny z kilku powodów. Znacząco obniża jakość życia mieszkańców, a występujący długotrwale może pogarszać stan zdrowia (wpływać na pojawienie się lub zaostrzenie chorób). Przyczynia się do obniżenia jakości powietrza, ponieważ gospodarstwa ubogie energetycznie częściej korzystają ze starych pieców i paliw niskiej jakości. Wraz ze wzrostem kosztów ogrzewania i koniecznością dostosowywania się gospodarstw domowych do wymogów związanych z wymianą źródeł ogrzewania na ekologiczne istnieje ryzyko nasilania się tego zjawiska w Polsce.

KOGO DOTYCZY PROBLEM UBÓSTWA ENERGETYCZNEGO?

Według danych zebranych przez Instytut Badań Strukturalnych 12,2% mieszkańców Polski, czyli 4,6 mln osób (1,3 mln gospodarstw domowych), żyje w ubóstwie energetycznym. Osoby te to przede wszystkim mieszkańcy wsi i małych miast (co piąty mieszkaniec jest ubogi energetycznie), którzy często nie mają dostępu do sieci ciepłowniczej. Wśród osób borykających się z tym problemem, 5,6%, czyli 2,1 mln osób, to ubodzy energetycznie, którzy nie są ubodzy dochodowo (Rutkowski, Sałach, Szpor, Ziółkowska 2018).

Ze względu na rodzaj zamieszkiwanego budynku znacznie częściej narażeni na problem ubóstwa energetycznego są mieszkańcy domów jednorodzinnych (65%) częściej niż mieszkańcy bloków lub kamienic – w przypadku mieszkańców budynków wielorodzinnych to około 11% osób (Lis, Miazga, Sałach, Szpor, Świącicka 2016: 5). Ubóstwo energetyczne dotyczy przede wszystkim mieszkańców domów wybudowanych w latach 1946–1960 (51%) oraz osób mieszkających w domach o dużej powierzchni – pomiędzy 91 a 120 m² (51% ubogich energetycznie). Ze względu na typ ogrzewania ubóstwo energetyczne najczęstsze jest wśród osób ogrzewających się piecami elektrycznymi lub gazowymi (45%) oraz korzystających z pieców na paliwa stałe lub płynne (47%). Problem ten prawie w ogóle nie dotyczy osób pobierających ciepło z sieci (10%). (Owczarek, Miazga 2015: 30).

W diagnostyce problemu ubóstwa energetycznego bierze się także pod uwagę subiektywny odbiór zjawiska, który sprowadza się do poczucia, że zimą mieszkania są niewystarczająco dogrzane. Z badań

przeprowadzonych przez Instytut Badań Strukturalnych w latach 2015-2016 wynika, że mieszkańcy bloków i kamienic deklarują mieszkanie w niedogranych pomieszczeniach częściej (61% gospodarstw ubogich energetycznie) niż mieszkańcy domów jednorodzinnych, mieszkańcy budynków sprzed 1946 roku (45%) częściej niż zamieszkujący w nowszych domach, gospodarstwa domowe pracowników fizycznych (30%) i emerytów (27%) częściej niż innych grup społecznych (Lis, Miazga, Sałach, Spor, Świącicka 2016: 5).

Na podstawie zebranych danych badacze wyróżnili dwie główne grupy mieszkańców miast narażone na ubóstwo energetyczne:

- › ubodzy mieszkańcy przedwojennych kamienic ogrzewanych piecami węglowymi (około połowa z nich mieszka w lokalach należących do gmin), często mieszkający w środowiskach, w których nakłada się wiele problemów społecznych;
- › mieszkańcy o niskich dochodach będący właścicielami starych wolnostojących domów o słabych własnościach termoizolacyjnych, ogrzewanych piecami węglowymi, których nie stać na dokonanie samodzielnie całościowych remontów (Lis, Miazga, Sałach, Spor, Świącicka 2016: 5).

W Bydgoszczy skala problemu ubóstwa energetycznego nie była do tej pory diagnozowana. Z tego względu trudno jest wskazać konkretne lokalizacje, w których można mówić o jakiejś koncentracji tego zjawiska. Trzeba też podkreślić, że problem ubóstwa energetycznego w ogóle cechuje duże zróżnicowanie przestrzenne w poszczególnych regionach Polski czy w na poziomie pojedynczych gmin i miast. Jest to problem, który należy rozpatrywać indywidualnie.

Badani respondenci wskazują na silną korelację ubóstwa energetycznego z niskim statusem ekonomicznym mieszkańców Bydgoszczy, a więc problemem ubóstwa *per se*. Mieszkańcy ubodzy dochodowo niejednokrotnie znajdują się w sytuacji błędnego koła ubóstwa, w której problem przenoszony jest z pokolenia na pokolenie. Nie wynika to jedynie z indywidualnych cech, ale także otoczenia, w którym mieszkańcy funkcjonują na co dzień i problemów systemowych (w tym także funkcjonowania opieki społecznej i systemu mieszkalnictwa komunalnego). W przypadku osób najuboższych najwięcej informacji o ich sytuacji posiadają jednostki zajmujące się pomocą społeczną i w związku z tym te podmioty powinny być włączone w proces diagnozowania problemu w mieście.

„Ubóstwo energetyczne wiąże się z taką ogólną biedą pewnych grup społecznych, którym nie wystarcza na życie (...). Nie są na tyle silni wewnątrznie i mają inne priorytety niż wymiana ogrzewania. Dla nich jest nieważne, że będą palić śmieciami. Ważne, żeby mieli jak przeżyć i co zjeść”. W7

Równie istotnym wskaźnikiem, jak poziom dochodów, dla określenia występowania problemu ubóstwa energetycznego jest rodzaj zabudowy mieszkaniowej i związana z nim efektywność energetyczna budynków. Niski standard zabudowy mieszkaniowej, a w związku z tym niska efektywność

energetyczna zamieszkiwanych budynków, wskazywana jest w Bydgoszczy przez badanych przede wszystkim w następujących kategoriach:

- › budynki socjalne na osiedlu Glinki,
- › zabudowa Rodzinych Ogrodów Działkowych, która wykorzystywana jest przez część mieszkańców całorocznie,
- › budynki jednorodzinne zbudowane w latach 60tych, 70tych i 80tych, na przykład na osiedlu Miedzyń i Okole,
- › kamienice zarządzane przez Administrację Domów Miejskich, głównie na Śródmieściu, Okolu, ale także na takich osiedlach jak Wilczak, Czersko, Zimne Wody, Fordon.

Osoby badane wskazują na jeszcze jedną charakterystykę osób zagrożonych ubóstwem energetycznym - niski poziom wykształcenia i świadomości ekologicznej oraz wiedzy o dostępnych rozwiązaniach w zakresie efektywności energetycznej budynków. Tą kwestię można uznać za jedną z przyczyn, która wpływa na występowanie problemu ubóstwa energetycznego i przekłada się na nieefektywne korzystanie z energii i urządzeń przez gospodarstwa domowe. Przedstawiciele gospodarstw domowych dbają o ogrzanie domu czy mieszkania, przeznaczają na ten cel sporą część domowego budżetu. Nie biorą jednak pod uwagę tego, jaki opał stosują i w jaki sposób korzystają z poszczególnych pomieszczeń w budynku, w jaki sposób zapobiegać uciekaniu ciepła i dbać o oszczędzanie energii.

„Nie mają środków finansowych na dobry opał, nie interesują się ekologią, zdrowiem. Liczy się to, żeby było ciepło. Refleksja przychodzi dopiero wtedy, kiedy na interwencje zjawiają się u nich strażnicy miejscy. Często zastają tam w piecach opony, śmieci”. W2

„W grę wchodzi też przyzwyczajenia do pewnych metod na ogrzewanie. Świadomość jest tu kluczowa. Niektórzy nie chcą nawet myśleć o innych metodach. Te osoby są często słabo wykształcone i mają mniejsze możliwości percepcyjne, mniejsze umiejętności poszukiwania informacji”. W1

JAK MIERZY SIĘ PROBLEM UBÓSTWA ENERGETYCZNEGO?

Szacowanie zjawiska ubóstwa energetycznego wśród gospodarstw domowych opiera się na badaniu udziału wydatków energetycznych (faktycznych lub hipotetycznych) w dochodzie. Po przekroczeniu ustalonego progu tego udziału gospodarstwo domowe zostaje uznane za ubogie energetycznie (Rutkowski, Sałach, Szpor, Ziólkowska, 2018).

Ubóstwo energetyczne może być analizowane – analogicznie do ubóstwa ekonomicznego – w ujęciu absolutnym i relatywnym. W obu przypadkach konieczne jest zdefiniowanie obiektywnego koszyka wydatków na energię niezbędnych do zaspokojenia podstawowych potrzeb energetycznych

gospodarstwa domowego. W podejściu absolutnym weryfikuje się, czy dane gospodarstwo domowe jest w stanie ponieść te koszty w ramach posiadanego budżetu. Jeśli wydatki te przekraczają próg 10% w dochodzie (najczęściej przyjmowany poziom przejęty z metodologii opracowanej w Wielkiej Brytanii) jest uznawane za ubogie energetycznie. Ujęcie relatywne opiera się na wskazaniu pewnej grupy odniesienia, którą może stanowić na przykład dwukrotność mediany w populacji. Może polegać też na wskazaniu grupy, która ma większe potrzeby energetyczne w porównaniu do innych gospodarstw domowych w populacji i jednocześnie dysponuje mniejszym dochodem w porównaniu do innych gospodarstw (wskaźnik Low Income High Costs) (Owczarek, Miazga 2015).

Badacze z Instytutu Badań Strukturalnych proponują stosowanie wskaźnika „wysokie koszty – niskie dochody” (WK-ND), zgodnie z którym, aby gospodarstwo domowe zostało zaklasyfikowane jako ubogie energetycznie, musi spełnić jednocześnie dwa kryteria: wysokich hipotetycznych¹ wydatków na energię oraz niskich dochodów (skorygowanych o koszty stałe utrzymania mieszkania)² (Rutkowski, Sałach, Szpor, Ziółkowska, 2018). Wskaźnik ten zdaniem badaczy pozwala na uniknięcie kilku błędów, które mogą zaburzyć wyniki pomiaru:

- › Uwzględnienie w pomiarze faktycznych (nie hipotetycznych) wydatków na energię nie odzwierciedla rzeczywistych potrzeb gospodarstw domowych (wiele z nich nie dogrzewa swoich mieszkań) i może sprawić, że część z nich zostanie niepoprawnie zaklasyfikowana jako nieuboga energetycznie.
- › Pomiar hipotetycznych wydatków na energię pozwala na wyłączenie z grupy ubogich energetycznie gospodarstw, których wysokie wydatki energetyczne wynikają z osobistych preferencji i postaw (np. utrzymywania zbyt wysokiej temperatury).
- › Wyłączenie z dochodów kosztów stałych utrzymania mieszkania pozwala wyłączyć czynnik, który często jest niezależny od gospodarstw domowych (czynsz, koszty wody, odpadów), a jednocześnie istotnie determinuje ubóstwo energetyczne (Rutkowski, Sałach, Szpor, Ziółkowska, 2018: 4).

Podsumowując, aby dokonać pomiaru zjawiska ubóstwa energetycznego potrzebujemy danych dotyczących:

- › liczebności gospodarstwa domowego,
- › dochodu rozporządzanego gospodarstwa domowego,

¹ Hipotetyczne wydatki na energię to takie wydatki, jakie poniosłoby gospodarstwo domowe, gdyby miało możliwość pełnego zaspokojenia standardowych potrzeb energetycznych.

² Bierze się pod uwagę dochód rozporządzalny gospodarstwa domowego, jednak pomniejsza się go o stałe koszty utrzymania mieszkania – jest to tzw. dochód AHC (ang. After Housing Costs).

- › wydatków energetycznych gospodarstwa domowego obejmujących łącznie: ogrzewanie mieszkania, energię potrzebną do oświetlenia i korzystania z podstawowych sprzętów RTV i AGD oraz podgrzewania wody,
- › stanu budynku mieszkalnego lub mieszkania (rodzaj i wiek budynku, sposób jego ogrzewania) i jego metrażu.

Bardziej szczegółowe dane dotyczące działań termomodernizacyjnych i związanych z użytkowaniem energii (oszczędzaniem lub nie) podejmowanych przez gospodarstwa domowe pozwolą precyzyjniej określić skalę problemu.

SKĄD I JAKIE DANE NALEŻY POZYSKAĆ, ABY DOKONAĆ POMIARU UBÓSTWA ENERGETYCZNEGO?

Dostępność odpowiednio szczegółowych danych dotyczących zużycia energii przez gospodarstwa domowe i charakterystyk zamieszkiwanych budynków stanowi problem w wielu krajach, w tym w Polsce.

Jednym ze źródeł danych, z których można korzystać w celu oszacowania zjawiska ubóstwa energetycznego jest przeprowadzane co roku przez Główny Urząd Statystyczny Badanie Budżetów Gospodarstw Domowych (BBGD). Badanie obejmuje reprezentatywną próbę gospodarstw domowych. Umożliwia zebranie danych w zakresie: miesięcznych przychodów i rozchodów gospodarstw domowych, wyposażenia mieszkania w dobra trwałego użytku, cech członków gospodarstwa domowego (wiek, płeć, wykształcenie, grupa społecznoekonomiczna itp.) oraz charakterystyk zamieszkiwanych budynków (okres wybudowania, rodzaj, sposób ogrzewania itp.).

Bardziej szczegółowych danych na temat zużycia energii w gospodarstwach domowych dostarcza „Ankieta o zużyciu paliw i energii w gospodarstwach domowych” przeprowadzana co 3 lata jako moduł do badania BBGD wśród części gospodarstw domowych (nie jest to próba reprezentatywna). Wyniki badania dostarczają informacji dotyczących: paliw i nośników energii wykorzystywanych do ogrzewania mieszkania, wody, przygotowywania posiłków i innych celów grzewczych, powierzchni mieszkania i ocieplenia budynku³.

Źródłem danych, które może dostarczyć istotnych informacji do rozpoznania skali problemu ubóstwa energetycznego jest Centralna Ewidencja Emisyjności Budynków. CEEB zbiera informacje o źródłach ciepła i źródłach spalania paliw w budynkach mieszkalnych i niemieskalnych. Każdy właściciel domu lub zarządca budynku ma obowiązek zgłosić do CEEB, z jakiego źródła ogrzewania korzysta. Dzięki tej

³ Wyliczeniami wydatków na energię cieplną według typu budynku w Polsce dysponuje także Krajowa Agencja Poszanowania Energii (KAPE).

ewidencji gminy są w posiadaniu informacji o konkretnych lokalizacjach, w których mieszkańcy korzystają ze strych pieców, a te gospodarstwa domowe są częściej narażone na występowanie ubóstwa energetycznego.

Zakres zbieranych przez GUS danych daje możliwość skonstruowania miary ubóstwa energetycznego na poziomie ogólnopolskim czy poszczególnych województw. Dane te nie są jednak reprezentatywne dla poszczególnych miast. Są natomiast wyznacznikiem jakie informacje miasta powinny zbierać, aby móc oszacować skalę zjawiska ubóstwa energetycznego na poziomie lokalnym.

W Wielkiej Brytanii do badania ubóstwa energetycznego wykorzystuje się dane z przeprowadzanego rokrocznie reprezentatywnego badania gospodarstw domowych i ich warunków mieszkaniowych. Badanie opiera się na wywiadzie z właścicielem gospodarstwa domowego oraz danych zebranych przez ankietera na podstawie przeprowadzonej wizji lokalnej budynku czy mieszkania. Na podstawie tych danych szacuje się i modeluje zużycie energii potrzebnej do ogrzania mieszkania, oświetlenia, użytkowania urządzeń RTV i AGD, podgrzewania wody oraz gotowania. Sposób badania realizowany w ten sposób pozwala na bieżącą weryfikację danych i ich duży poziom szczegółowości.

W celu dobrego oszacowania problemu ubóstwa energetycznego gospodarstw domowych konieczne jest posiadanie informacji o dochodach gospodarstw domowych, kosztach ogrzewania, warunkach mieszkaniowych i stanie budynków, ale też podejmowanych praktykach mieszkańców w celu zmniejszenia kosztów ogrzewania.

Większość tych danych nie jest zbierana przez miejskie instytucje, a jeśli jest, to dane te funkcjonują w rozproszeniu i często nie są aktualizowane. Znaczna część z nich nie ma charakteru danych statystycznych, a jest zbierana niejako przy okazji prowadzonych procedur, takich jak wnioski i decyzje o zasiłkach. W celu zdobycia informacji o wieku budynku, jego stanie technicznym, źródle ogrzewania czy też stanie zdrowia mieszkańców konieczna jest z kolei wizja lokalna i bezpośrednie rozmowy (wywiady) z mieszkańcami.

Gromadzenie danych, łączenie różnych źródeł i rodzajów danych jest konieczne nie tylko dla zagwarantowania ich wiarygodności, ale także do udzielenia celowego wsparcia, które trafi do gospodarstw domowych faktycznie znajdujących się w sytuacji ubóstwa energetycznego.

W czerwcu i lipcu 2022 roku przeprowadziliśmy pilotażowe bezpośrednie badanie kwestionariuszowe wśród 101 mieszkańców i mieszkanki osiedla Miedzyń w Bydgoszczy, którego celem była:

- › ocena sytuacji mieszkańców osiedla Miedzyń pod kątem występowania ubóstwa energetycznego,
- › ocena zastosowanej techniki badania ubóstwa energetycznego i narzędzia badawczego, które posłużyło do przeprowadzania wywiadów kwestionariuszowych wśród mieszkańców.

Osiedle Miedzyń zostało wytypowane do przeprowadzenia pilotażowego badania występowania zjawiska ubóstwa energetycznego ze względu na charakterystykę tej części Miasta Bydgoszcz. Pewne cechy zabudowy Osiedla Miedzyń uznano za czynniki mogące wpływać na występowanie zjawiska ubóstwa energetycznego: znacząca część zabudowy jednorodzinnej, o dużej powierzchni i niskiej efektywności energetycznej budynków z lat 60-80tych, ogrzewana piecami na węgiel.

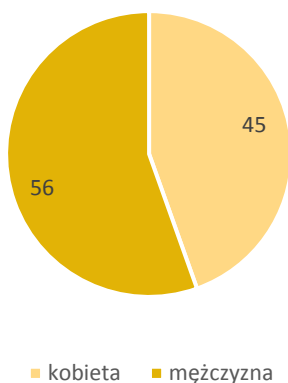
Z racji pilotażowego charakteru badania postanowiono zwięzić badaną populację osób zamieszkujących Osiedle Miedzyń do gospodarstw domowych ze źródłami ogrzewania na paliwo stałe. Kierowano się przesłanką wynikającą z innych badań z zakresu ubóstwa energetycznego, które wskazują, że gospodarstwa ubogie energetycznie częściej korzystają ze starych pieców i paliw niskiej jakości.

Badanie w swoich początkowych założeniach miało być realizowane na próbie reprezentatywnej, gdzie operatem losowania był spis ulic z numerami budynków ogrzewanych z użyciem pieców na paliwa stałe⁴. Operat losowania został opracowany na podstawie inwentaryzacji sporządzonej przez Urząd Miasta Bydgoszcz (na dzień 09.03.2022 r.) i zawierał 1757 punktów adresowych. W próbie badawczej miała znaleźć się co 10-ta osoba, która stosuje ogrzewanie na paliwo stałe w swoim gospodarstwie domowym. Miało to zapewnić reprezentatywność wyników dla wszystkich mieszkańców osiedla stosujących źródła ogrzewania na paliwa stałe. W trakcie realizacji badania okazało się jednak, że wiele budynków ma wymienione ogrzewanie z węglowego na gazowe. Z tego względu znacznie utrudnione było dalsze utrzymanie założonej metody doboru próby. Zdecydowano się utrzymać kryterium ogrzewania gospodarstw domowych piecami na paliwa stałe, jako ważnego czynnika wpływającego na występowanie problemu ubóstwa energetycznego. Zastosowany dobór próby miał więc finalnie charakter celowy. Badanie przeprowadzono wśród 101 gospodarstw domowych z początkowego operatu losowania, które zadeklarowały, że nadal stosują źródła ogrzewania na paliwa stałe.

⁴ Próba reprezentatywna to taka grupa osób badanych, dla której wyniki można uogólnić na całą badaną populację. Jest to możliwe dzięki zastosowanym metodom doboru osób badanych, które opierają się na procedurach losowych.

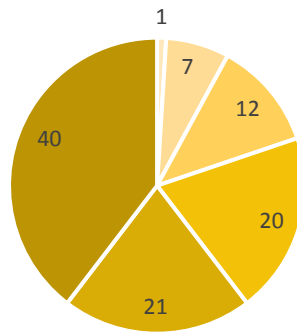
Próbę badawczą Osiedla Miedzyń stanowiło 56 mężczyzn i 45 kobiet. Ponad połowa badanych była w wieku 56 lat i więcej (40 osób badanych miało powyżej 65 lat, 21 respondentów było w przedziale wiekowym 56-65 lat), blisko ¼ badanych (20 respondentów) była w wieku 46-55 lat. W związku ze strukturą wiekową badanych mieszkańców Osiedla Miedzyń blisko połowa to osoby utrzymujące się z emerytury (41 respondentów). Podobna liczba badanych była aktywna zawodowo w oparciu o jakąś formę stosunku pracy (43 respondentów). Blisko połowa badanych gospodarstw domowych to gospodarstwa małe – jedno i dwuosobowe (odpowiednio 11 i 32 respondentów), ze średnią równą trzy osoby w gospodarstwie domowym. Wyniki te korespondują ze strukturą wiekową próby badawczej, wśród badanych gospodarstw domowych najczęściej nie było już podopiecznych - 74 respondentów wskazało, że nie mieszka z nimi żadna osoba niepełnoletnia.

Płeć respondentów

Charakterystyka próby badawczej - płeć respondentów; liczba odpowiedzi = 101; opracowanie własne

Wiek respondentów

■ mniej niż 25 lat ■ 25-35 lat ■ 36-45 lat ■ 46-55 lat ■ 56-65 lat ■ powyżej 65 lat

Charakterystyka próby badawczej - wiek respondentów; liczba odpowiedzi = 101; opracowanie własne

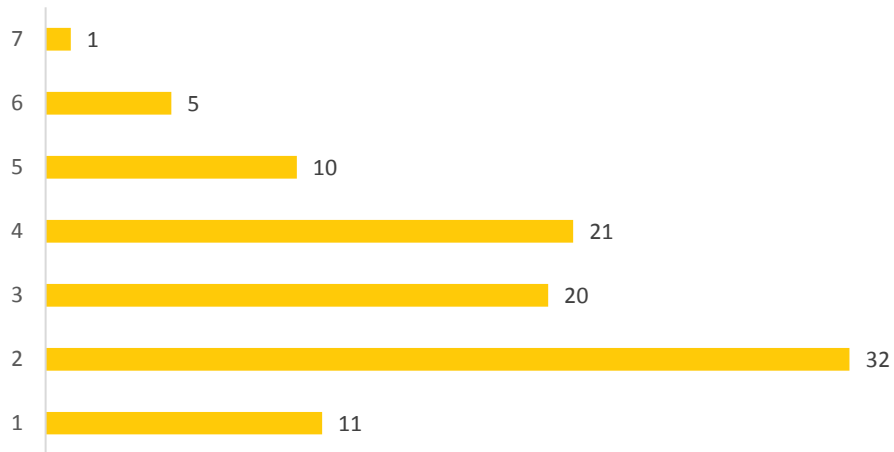
Aktywność zawodowa respondentów

Charakterystyka próby badawczej - aktywność zawodowa respondentów;

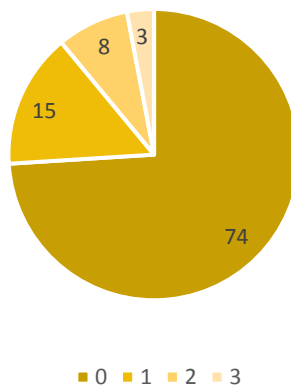
liczba odpowiedzi = 101; opracowanie własne

Liczba osób w gospodarstwie domowym

Charakterystyka próby badawczej - liczba osób w badanych gospodarstwie domowym;
liczba odpowiedzi = 101; opracowanie własne

Liczba osób niepełnoletnich w gospodarstwie domowym

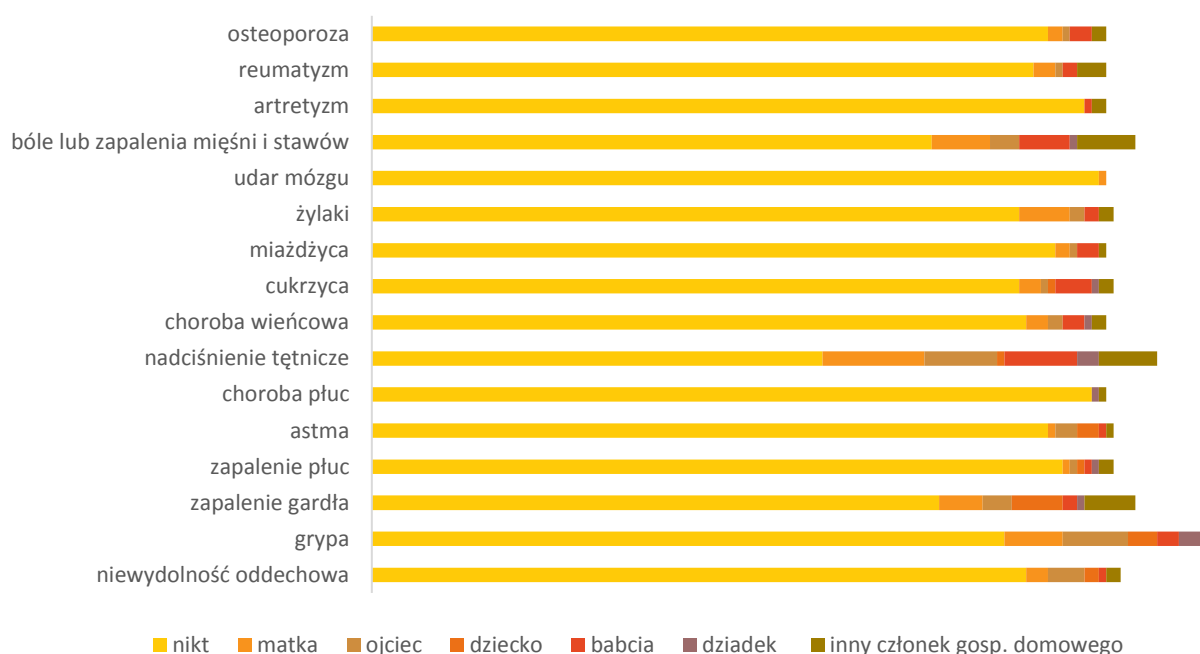
Charakterystyka próby badawczej - liczba osób niepełnoletnich w badanych gospodarstwie domowym;
liczba odpowiedzi = 101; opracowanie własne

Badacze zajmujący się zjawiskiem ubóstwa energetycznego w Polsce wskazują, że jedną z grup mieszkańców miast narażonych na występowanie problemu są mieszkańcy o niskich dochodach będący właścicielami starych wolnostojących domów o słabych własnościach termoizolacyjnych, ogrzewanych

piecami węglowymi, których nie stać na dokonanie samodzielnie całościowych remontów (Lis, Miazga, Sałach, Spor, Świącicka 2016: 5). Weryfikacja tych charakterystyk za pomocą przeprowadzonego badania miała nam pomóc odpowiedzieć na pytanie w jakim stopniu mieszkańcy Osiedla Miedzyń narażeni są na występowanie zjawiska ubóstwa energetycznego.

Jedną z kwestii podnoszonych przez badaczy zjawiska ubóstwa energetycznego jest jego korelacja ze złym stanem zdrowia osób doświadczających problemu. Mówi się często o występowaniu chorób układu oddechowego, sercowo-naczyniowego czy mięśniowego. Badani przez nas mieszkańcy osiedla Miedzyń nie wykazują znaczących liczbowo wskazań na choroby, które mogą być związane z sytuacją ubóstwa energetycznego. Wskazania na występowanie pewnych chorób, takich jak nadciśnienie tętnicze czy bóle mięśni i stawów są raczej skorelowane z wiekiem osób z badanych gospodarstw domowych (dotyczy starszych osób badanych). Z kolei grypę czy zapalenie gardła również często można wiązać z typowymi chorobami występującymi w okresie od jesieni do wiosny. Kwestie występowania chorób w grupie badanych nie uznajemy za kluczowe dla naszych dalszych analiz.

Proszę wymienić każdego członka swojego gospodarstwa domowego, który w ciągu ostatnich 12 miesięcy doświadczył którejś z wymienionych chorób i zostało to potwierdzone przez lekarza

Sytuacja zdrowotna respondentów; liczba odpowiedzi = 101; opracowanie własne

Ile razy w ciągu ostatnich 12 miesięcy z powodu, którejś z wymienionych chorób, członek Pana/Pani gospodarstwa domowego odwiedził lekarza/pielęgniarkę?

Sytuacja zdrowotna respondentów; liczba odpowiedzi = 101; opracowanie własne

SYTUACJA EKONOMICZNA BADANYCH MIESZKAŃCÓW OSIEDLA MIEDZYŃ

Średni deklarowany miesięczny dochód gospodarstwa domowego w przeliczeniu na 1 osobę w roku 2021 (wliczając różne zasiłki i świadczenia) wynosił wśród badanych 2 617 zł (przy czym maksymalny deklarowany dochód wynosił 8 000 zł, minimalny 930 zł). Dla porównania przeciętny miesięczny dochód na 1 osobę w gospodarstwie domowych za 2021 rok w Polsce wynosił 2 061,93 zł, a dla województwa kujawsko-pomorskiego 1 932,22 zł (dane GUS z badania budżetów gospodarstw domowych). Możemy więc wstępnie powiedzieć, że poziom dochodów badanych mieszkańców Osiedla Miedzyń nie wskazuje na występowanie problemu ubóstwa czy znaczące zagrożenie niskim statusem ekonomicznym (dochodowym) badanych mieszkańców.

Wskazują na to również odpowiedzi badanych świadczące o tym, że respondenci nie mają problemów finansowych związanych z zaspokojeniem potrzeb energetycznych w miejscu zamieszkania, a więc przede wszystkim ponoszeniem kosztów ogrzewania i energii niezbędnych do codziennego użytkowania. Respondenci w zdecydowanej większości nie mają problemów z opłatami za ogrzewanie lub zakup opału oraz za inne media tj. woda, prąd. Nie zdarzały się także wśród osób badanych sytuacje niepłacenia rachunków za energię czy niedogrzewania miejsca zamieszkania z powodów finansowych. Badani nie otrzymywali także dopłat do ogrzewania (pytanie było zadawane przed terminem składania wniosków o dodatek węglowy – nabór był możliwy od 17 sierpnia 2022 r.).

Dokonanie uzupełnień i weryfikacji deklarowanych informacji przez badanych umożliwiły nam dane pozyskane z Wydziału Świadczeń Rodzinnych Urzędu Miasta Bydgoszczy. Zgodnie z tymi danymi (za

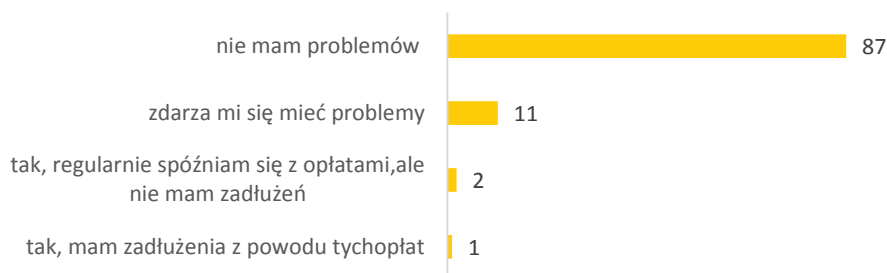
2022 rok) blisko ¼ badanych mieszkańców Osiedla Miedzyń znajduje się w trudniejszej sytuacji ekonomicznej: 22 osoby otrzymały dodatki osłonowe, 7 osób świadczenia rodzinne, 9 osób inne dodatki dla gospodarstw domowych z zakresu świadczeń pomocy społecznej. Ta grupa respondentów wymaga szczególnej uwagi.

Wśród osób, które pobierały świadczenia rodzinne (w 2022 roku przysługiwały one rodzinom mającym dzieci uczące się, w których dochód na osobę nie przekraczał 674 zł) wszystkie stosują opał na paliwo stałe, w tym 6 osób używa węgla kamiennego lub brunatnego. Tylko jedna z tych osób badanych wskazała, że zdarza jej się mieć problemy z opłatami za opał oraz z odpowiednim ogrzaniem mieszkania z powodu niewystarczających środków finansowych. Z kolei 2 osoby wskazały, że zdarza im się oszczędzać na ogrzewaniu, aby ograniczyć wydatki na ten cel.

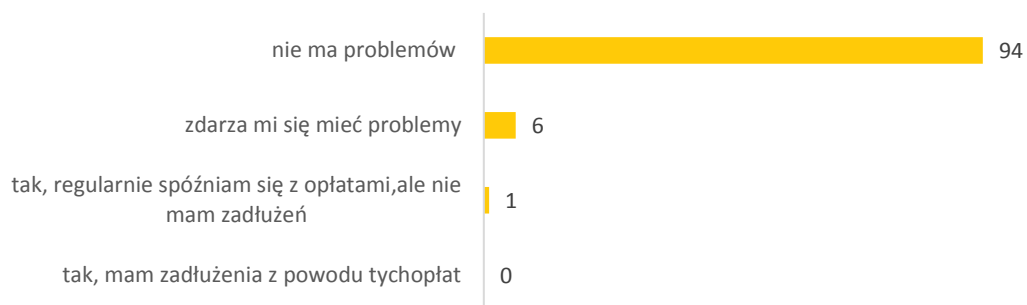
Wśród osób badanych, które pobierały w 2022 roku dodatki osłonowe, których celem było zniwelowanie rosnących cen energii, gazu i żywności (świadczenie to przysługiwało gospodarstwu domowemu, którego przeciętne miesięczne dochody nie przekraczały 2100 zł w gospodarstwie jednoosobowym albo 1500 zł na osobę w gospodarstwie wieloosobowym) 6 osób wskazało, że ma problemy z opłatami za kupno opału, a 3 deklarowały problemy z odpowiednim ogrzaniem mieszkania z powodu niewystarczających środków finansowych. Również 6 respondentów odpowiedziało, że ich dom nie jest odpowiednio ogrzany zimą, jednocześnie często oszczędzają na ogrzewaniu pomieszczeń, aby w ten sposób ograniczyć wydatki (wskazało tak 6 osób). Wśród osób pobierających dodatki osłonowe 17 ogrzewa domy używając węgla.

Analiza tych danych wskazuje, że poziom dochodów w gospodarstwie domowym ma istotne znaczenie w wystąpieniu ubóstwa energetycznego, ale jednocześnie dochody osób dotkniętych sytuacją ubóstwa energetycznego mogą być dalekie od progu ubóstwa. Na koszty zużycia energii silnie wpływa też efektywność energetyczna budynków mieszkalnych oraz praktyki związane z ogrzewaniem i użytkowaniem energii.

Czy ma Pan/Pani problemy z opłatami za ogrzewanie/opał?

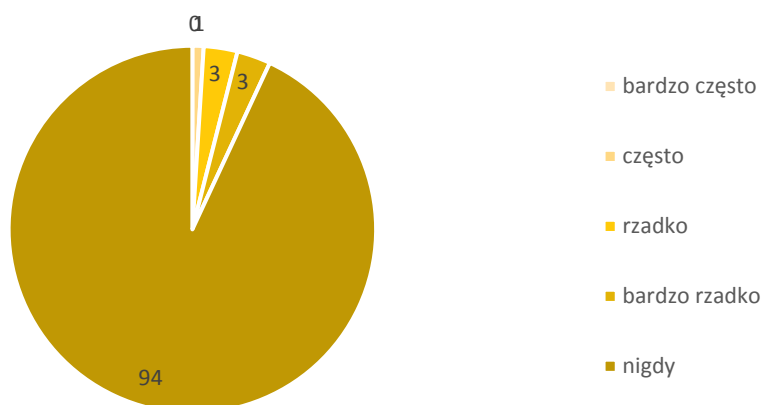

Czy ma Pan/Pani problem, aby płacić rachunki za inne media tj. prąd, woda?

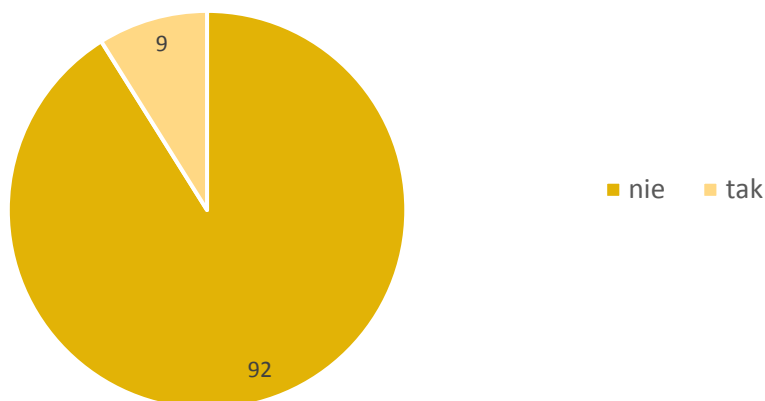
Sytuacja ekonomiczna respondentów - problemy z opłatami; liczba odpowiedzi = 101; opracowanie własne

Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy, wyłącznie z powodów finansowych, rezygnował(a) Pan/Pani z płacenia rachunków za energię?

Sytuacja ekonomiczna respondentów - problemy z opłatami; liczba odpowiedzi = 101; opracowanie własne

Czy zdarzyło się Panu/Pani w ciągu ostatnich 12 miesięcy mieć problemy z odpowiednim ogrzaniem mieszkania z powodu niewystarczających środków finansowych?

Sytuacja ekonomiczna respondentów - problemy z opłatami; liczba odpowiedzi = 101; opracowanie własne

Jeśli otrzymuje Pan/Pani dopłatę do ogrzewania, czy jest ona wystarczająca, aby zaspokoić opłaty za ogrzewanie w miesiącach jesiennie-zimowych?

Sytuacja ekonomiczna respondentów - problemy z opłatami; liczba odpowiedzi = 101; opracowanie własne

Szacowanie udziału wydatków energetycznych (faktycznych lub hipotetycznych) w dochodzie jest przyjętą miarą określania zjawiska ubóstwa energetycznego wśród gospodarstw domowych.

Wśród badanych mieszkańców Osiedla Miedzyń średnia miesięczna wysokość wydatków na ogrzewanie w okresie jesienno-zimowym wynosiła 854 zł, przy czym wskazana wartość najniższa wynosiła 200 zł, a najwyższa 3 000 zł. Z kolei średnia miesięczna wysokość wydatków na energię elektryczną w okresie jesienno-zimowym wśród respondentów wyniosła 206 zł, przy czym wskazana wartość najniższa to 0 zł (wśród osób, które posiadają panele fotowoltaiczne), a najwyższa 1 100 zł. Uśredniając, wydatki potrzebne miesięcznie na zaspokojenie potrzeb energetycznych gospodarstwa domowego w badanej próbie mieszkańców Osiedla Miedzyń – kosztów ogrzewania i energii wyniosły łącznie 1 060 zł.

Dla porównania dane pochodzące z badania budżetów gospodarstw domowych w 2021 r. przeprowadzone przez GUS wskazują, że miesięczne wydatki na 1 osobę w kategorii użytkowanie mieszkania lub domu i nośniki energii wynoszą dla Polaków 249,61 zł (dla województwa kujawsko-pomorskiego to 253,36 zł). Koszt użytkowania mieszkania lub domu stanowi 19% wszystkich wydatków gospodarstw domowych w Polsce (dla województwa kujawsko-pomorskiego to 20%). Z kolei wydatki związane tylko z nośnikami energii stanowią 11% wydatków gospodarstw domowych w Polsce.

Posiadamy informację o wysokości średniego deklarowanego miesięcznego dochodu gospodarstwa domowego w przeliczeniu na 1 osobę w roku 2021, która wynosiła 2 617 zł, przy czym najwyższy deklarowany dochód wynosił 8000 zł, a najniższy 930 zł. Średnią wartość musimy jednak pomnożyć przez średnią liczbę osób w badanych gospodarstwach domowych, która wynosi 3 osoby, aby uzyskać średni dochód gospodarstwa domowego w badanej próbie. Zatem średni miesięczny dochód gospodarstwa domowego w badanej próbie na Osiedlu Miedzyń wyniósł 7 851 zł. Usuwając z próby wartości skrajne – najwyższą i najniższą, średni miesięczny dochód gospodarstwa domowego w przeliczeniu na 1 osobę wyniósłby 2 568 zł, a dla gospodarstwa domowego 7 704 zł.

Posiadając deklarowane przez badanych mieszkańców Osiedla Miedzyń dane możemy wstępnie oszacować skalę występowania zjawiska ubóstwa energetycznego dla badanej próby.

Biorąc pod uwagę te deklarowane przez badanych wartości kwotowe, udział faktycznych (deklarowanych przez badanych) wydatków energetycznych w dochodzie gospodarstw domowych na Osiedlu Miedzyń wyniósł w 2021 roku 13,5%, a przyjmując miesięczny dochód gospodarstwa domowego po odjęciu wartości skrajnych ten udział byłby na poziomie 13,8%. Przyjmując próg ubóstwa energetycznego na poziomie 10% udziału wydatków energetycznych w dochodzie gospodarstwa domowego (stosowany w Wielkiej Brytanii) możemy uznać badaną próbę mieszkańców Miedzynia za dotkniętą problemem ubóstwa energetycznego. W Polskich badaniach przyjmuje się zazwyczaj wyższy próg – na poziomie 13%, ze względu na wyższy niż w Wielkiej Brytanii średni odsetek wydatków

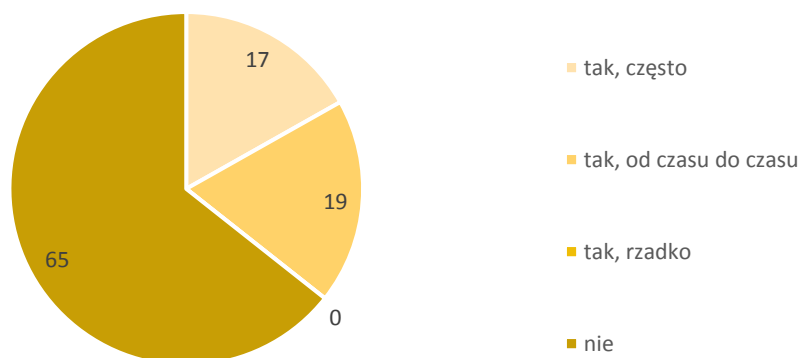
energetycznych w dochodach w Polsce oraz niedoskonałość ogólnopolskich danych o dochodach gospodarstw domowych w Polsce (por. Owczarek, Miazga 2015: 26).

CZYNNIKI KSZTAŁTUJĄCE WYDATKI ENERGETYCZNE BADANYCH

Na wielkość udziału wydatków energetycznych w dochodzie gospodarstw domowych wpływa nie tylko wysokość dochodu, ale także efektywność energetyczna budynków mieszkalnych i zachowania członków gospodarstwa domowego.

Pomimo tego, że osoby badane nie mają problemów z finansowaniem potrzeb energetycznych swojego gospodarstwa domowego, blisko 40% deklaruje, że zdarza im się oszczędzać na ogrzewaniu, aby zmniejszyć wydatki na ten cel (17 osób badanych robi to często, 19 od czasu do czasu). Wśród tych osób są te, które pobierają świadczenia pomocy społecznej.

Czy zdarza się Panu/Pani oszczędzać na ogrzewaniu (np. nieogrzewając niektórych pomieszczeń), aby w ten sposób zmniejszyć wydatki na ten cel?

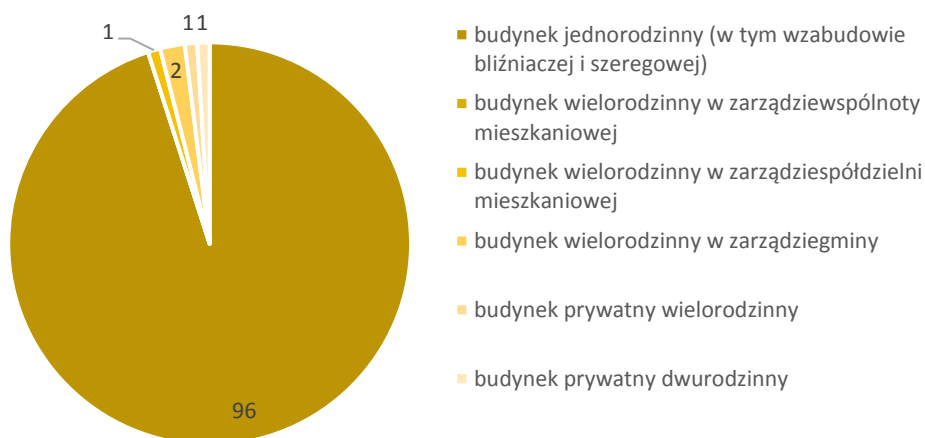

*Kształtowanie wydatków energetycznych – zachowania respondentów;
liczba odpowiedzi = 101; opracowanie własne*

Wpływ na zużycie energii potrzebnej do ogrzania domu czy mieszkania, oświetlenia oraz obsługi sprzętów AGD i RTV ma między innymi powierzchnia mieszkania czy domu. W przypadku badanych mieszkańców Osiedla Miedzyń średnia powierzchnia zamieszkiwanego lokalu wynosiła 122 m², przy czym maksymalna wskazywana powierzchnia wynosiła 250 m², minimalna 33 m². Prawie wszyscy respondenci zamieszkiwali budynki jednorodzinne. Dla porównania przeciętna powierzchnia użytkowa zajmowana przez gospodarstwo domowe w Polsce wynosiła w 2021 roku 84 m² (w miastach 200-499 mieszkańców średnio 64 m²).

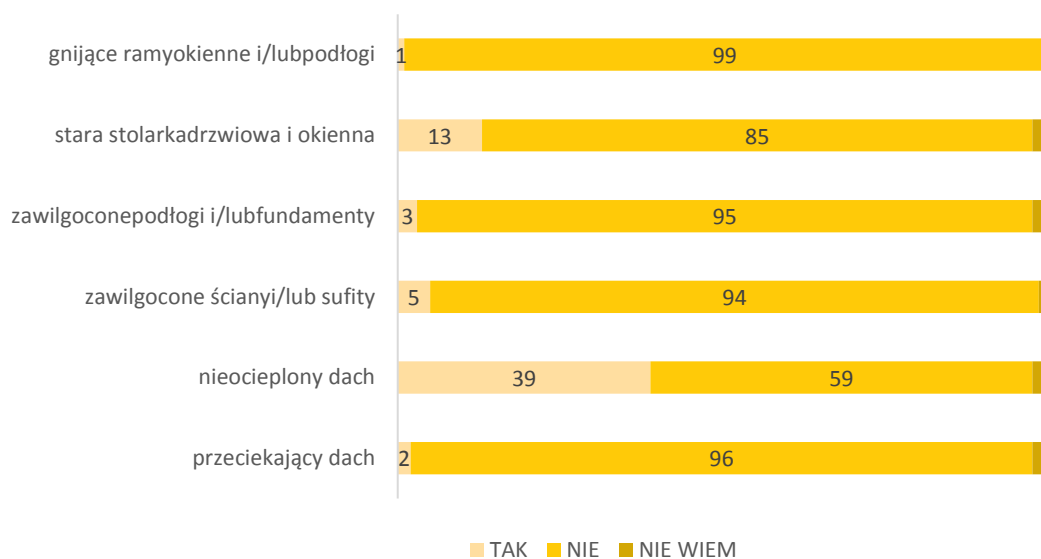
Największym problemem domów, w których mieszkają badani jest nieocieplony dach (39 odpowiedzi) oraz w zdecydowanie mniejszym stopniu stara stolarka okienna i drzwiowa (13 odpowiedzi). Wśród badanych zdarzały się wskazania na konieczność ocieplenia również ścian budynku. Zdecydowana większość badanych wskazuje, że ich dom jest odpowiednio ogrzany zimą, zapewniając komfort ciepły domownikom.

W jakim rodzaju budynku Pan/Pani mieszka?

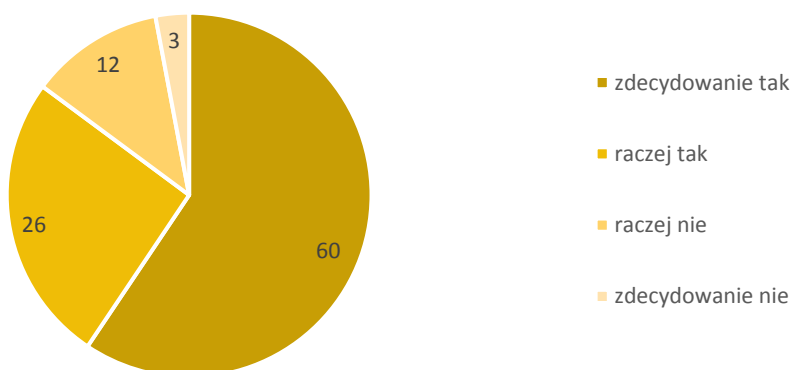
Sytuacja mieszkaniowa respondentów – rodzaj zamieszkiwanego budynku;
liczba odpowiedzi = 101; opracowanie własne

Czy mieszkanie/budynek, w którym Pan/Pani mieszka ma

Sytuacja mieszkaniowa respondentów – stan techniczny zamieszkiwanego budynku;
liczba odpowiedzi = 101; opracowanie własne

Czy Pana/Pani zdaniem dom / mieszkanie jest odpowiednio ogrzane zimą, tak aby zapewnić komfort cieplny domownikom?

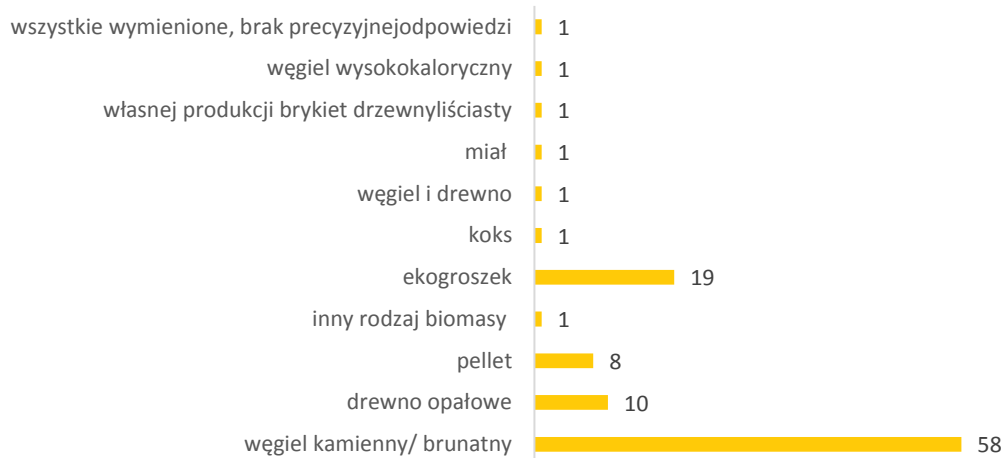
Sytuacja mieszkaniowa respondentów – postrzegany poziom ciepła w zamieszkiwanym budynku;
liczba odpowiedzi = 101; opracowanie własne

Osoby zagrożone problemem ubóstwa energetycznego to według badań często użytkownicy pieców na paliwa stałe. W przypadku badania na Osiedlu Miedzyń takie osoby według deklaracji stanowiły ponad

połowę próby - 58 respondentów używa węgla jako opału najczęściej używanego do ogrzania domu. Dane pozyskane z Wydziału Świadczeń Rodziny Urzędu Miasta wskazują jednak na większą liczbę użytkowników pieców na paliwa stałe wśród badanych - 73 osoby skorzystały z dodatku węglowego (wnioski o dodatek węglowy można było składać w terminie, kiedy realizacja badania w terenie była zakończona). Ta różnica może wynikać z innego sposobu pozyskiwania danych. Mieszkańcy mogą inaczej odpowiadać składając oficjalne pismo do urzędu niż odpowiadając osobie ankietującej przychodzącej z zewnątrz. Badanych pytaliśmy także o najczęściej używane źródło ogrzewania, co nie wyklucza, że mieszkańcy Osiedla Miedzyń poza nowymi urządzeniami grzewczymi posiadają również stare piece na węgiel i to właśnie ich posiadanie, choć niekoniecznie użytkowanie, wykazali składając deklaracje o dodatek węglowy.

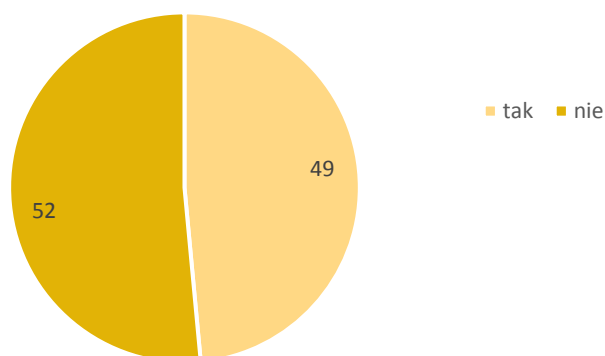
Realizacja wywiadów kwestionariuszowych wśród osób użytkujących piece węglowe stanowiła przyczynek do rozmowy o powodach, dla których badani mieszkańcy nie chcą podjąć się wymiany pieca - tak deklaruje połowa badanych (52 odpowiedzi). Dla większości badanych (34 z 52 osób) barierą jest koszt finansowy samej inwestycji oraz spodziewanych przyszłych kosztów ogrzewania. Część badanych osób nie wie o możliwościach dofinansowania, wskazuje, że oferowane wsparcie finansowe jest zbyt niskie, a także nie wie na jakie źródło ogrzewania wymienić obecny piec (co będzie najbardziej korzystne). Znacząca część badanych (14 z 52 osób) nie jest przekonana co do słuszności tej decyzji. Nie bez znaczenia dla rozmów na temat wymiany źródła ogrzewania był moment realizacji badania, który zbiegł się z nadchodzącym kryzysem energetycznym. Wielu badanych wprost formułowało swoje obawy o pewność związaną z jakimkolwiek źródłem ogrzewania - ze względu na jego cenę i dostępność. Przewidywany i zapowiadany wzrost cen ogrzewania respondenci wskazywali również jako bezpośrednie ryzyko dla bezpieczeństwa ekonomicznego ich gospodarstwa domowego. Z perspektywy problematyki badania to z pewnością czynnik, który zwiększa zagrożenie dotknięcia problemem ubóstwa energetycznego większej liczby mieszkańców.

Jaki opał najczęściej Pan/Pani używa do ogrzewania mieszkania/domu?

Ogrzewanie budynku mieszkaniowego przez respondentów – rodzaj ogrzewania;
liczba odpowiedzi = 101; opracowanie własne

Czy zamierza Pan/Pani w ciągu najbliższych dwóch lat wymienić piec na ekologiczny/niskoemisyny?

Ogrzewanie budynku mieszkaniowego przez respondentów – zamiar wymiany źródła ogrzewania;
liczba odpowiedzi = 101; opracowanie własne

Dlaczego nie zamierza Pan/Pani wymienić źródła ogrzewania na ekologiczne/niskoemisyjne?

Ogrzewanie budynku mieszkaniowego przez respondentów – bariery w wymianie źródła ogrzewania; liczba odpowiedzi = 52, wielokrotne odpowiedzi; opracowanie własne

Celem badania nie było postawienie diagnozy dotyczącej tego, czy Osiedle Miedzyń w Bydgoszczy boryka się z problemem ubóstwa energetycznego. Poddając jednak analizie dane zebrane dla badanej próby możemy powiedzieć, że badana część mieszkańców jest zagrożona sytuacją ubóstwa energetycznego (przy przyjęciu progu 10% udziału deklarowanych przez badanych wydatków energetycznych w dochodzie gospodarstw domowych). Ze względu na pilotażowy charakter badania i niereprezentatywną próbę badawczą nie możemy odnieść wyników badania do całego osiedla.

Realizacja badania dostarczyła konkretnych danych, a także informacji na temat ich wiarygodności i dostępności w rozwijaniu tej metodyki badawczej.

1. Badanie realizowane przy zastosowaniu techniki bezpośredniego wywiadu kwestionariuszowego pozwoliło na zebranie wielu danych, których nie zbierają instytucje na poziomie lokalnym oraz których zestawienia statystyczne nie są dostępne dla poziomu gmin i miast, nie wspominając o mniejszych jednostkach samorządowych, jak osiedla czy dzielnice. Z tego względu nieuniknionym jest przeprowadzenie badań wśród mieszkańców w celu zbadania sytuacji ubóstwa energetycznego.
2. Zbieranie danych przy zastosowaniu techniki bezpośredniego wywiadu kwestionariuszowego jest jednocześnie obarczone ryzykiem błędów po stronie osoby badanej, a także osoby przeprowadzającej wywiad. Zastanowienia wymaga kwestia, które dane możliwe są do pozyskania z danych zastanych na podstawie różnego rodzaju wniosków i zaświadczeń składanych przez mieszkańców czy rachunków wystawianych mieszkańcom przez spółki energetyczne. Bazowanie na danych zastanych, którymi dysponują instytucje i spółki gminne czy wyższego szczebla może być jednak kłopotliwe ze względu na ich dostępność. Niemniej jednak zasadnym jest zbieranie dostępnych danych i ich weryfikacja z informacjami zdobytymi bezpośrednio od badanych mieszkańców.
3. Badania terenowe dają możliwość zdobycia informacji na temat warunków mieszkaniowych badanej społeczności, które są równie ważne w badaniu zjawiska ubóstwa energetycznego jak dane dotyczące dochodów i wydatków na potrzeby energetyczne. Realizacja tego typu badań jest jednak kosztochłonna i czasochłonna. Często wymaga też zdobycia zaufania osób badanych. Coraz powszechniej wśród badaczy zjawiska ubóstwa energetycznego mówi się o tym, aby w rozpoznaniu tego problemu włączać pracowników instytucji społecznych, którzy część swoich obowiązków wykonują w terenie docierając do osób często realnie dotkniętych problemem ubóstwa energetycznego. Warte rozszerzenia byłoby także włączenie w działania

diagnostyczne animatorów społecznych czy streetworkerów, którzy mają dostęp do szerszego grona mieszkańców niż podopieczni instytucji pomocowych.

Przeprowadzone badanie pilotażowe oraz analiza metodyki prowadzenia badań nad zjawiskiem ubóstwa energetycznego pozwala na zaproponowanie kilku konkretnych rekomendacji.

1. W badaniach ubóstwa energetycznego jednostką analizy jest gospodarstwo domowe. Należy więc konsekwentnie zbierać dane i informacje dotyczące gospodarstwa domowego, nie pojedynczych mieszkańców (jak zrobiono to w przypadku niektórych pytań w przeprowadzonym badaniu). Pozwoli to uniknąć dodatkowych analiz i wykluczy ryzyko pojawienia się błędów.
2. Badając problem należy zebrać konkretne dane dotyczące poziomu dochodów i wydatków związanych z potrzebami energetycznymi gospodarstw domowych. Jeśli jest to możliwe warto korzystać z danych zastanych – o ile są one aktualne i rzetelne. Zaleca się porównanie danych zastanych z informacjami deklaracyjnymi pozyskanymi od mieszkańców.
3. Dane dotyczące sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych warto weryfikować bezpośrednimi pytaniami, które będą związane z oszczędzaniem energii, trudnościami w dokonywaniu opłat za koszty energii i ogrzewania, a także obawami związanymi z tymi kosztami. Dobrym rozwiązaniem jest także wprowadzenie pytania o hipotetyczne koszty wydatków energetycznych, które w pełni pozwoliłoby na zaspokojenie potrzeb gospodarstwa domowego jako dodatkowej weryfikacji potrzeb energetycznych badanych.
4. Ważnymi informacjami w zakresie badania zjawiska ubóstwa energetycznego jest kwestia energooszczędności budynków mieszkalnych. Należy zbierać dane dotyczące roku powstania budynku, problemów technicznych, ostatnich remontów nastawionych na zwiększenie efektywności energetycznej, rodzaju stosowanego ogrzewania. Dane warto uzupełniać dokumentacją zdjęciową.
5. W celu pełnego i wiarygodnego oszacowania problemu ubóstwa energetycznego, który cechuje rozproszenie przestrzenne konieczne jest łączenie danych zastanych pozyskiwanych w oparciu o współpracę z miejskimi instytucjami z badaniami kwestionariuszowymi i wywiadami wśród mieszkańców oraz wizją lokalną gospodarstw domowych.
6. W badaniu zjawiska ubóstwa energetycznego należy łączyć ze sobą różne metody badawcze. Chcąc określić skalę problemu dla miasta czy określonej jego części należy stosować badania oparte o reprezentatywność doboru próby. To rzetelna metoda na określenie poziomu i prawdopodobieństwa występowania zjawiska. Pozwoli także na porównywanie poszczególnych części miasta ze sobą. Z kolei chcąc lepiej poznać specyfikę problemu, która jest

zależna od czynników przestrzennych miasta, infrastruktury gospodarstw domowych i niejednokrotnie jednostkowych sytuacji konieczne jest zastosowanie metod jakościowych, opartych o wywiady, wizje terenowe, obserwacje.

JAK PROWADZIĆ BADANIA UBÓSTWA ENERGETYCZNEGO NA POZIOMIE LOKALNYM?

Badanie występowania i charakterystyki zjawiska ubóstwa energetycznego na poziomie lokalnym – miasta, dzielnicy, osiedla powinno obejmować etapy i metody opisane poniżej.

ANALIZA DANYCH ZASTANYCH

Analiza możliwych do pozyskania dla przyjętego obszaru badania danych zastanych w zakresie: rodzaju zabudowy i wieku budynków, sposobów ogrzewania budynków, zasiłków pomocy społecznej, z których korzystają osoby zamieszkujące badany teren, zużycia energii, deklaracji PIT.

Dane te powinny być aktualne na dzień badania i zbierane w formie danych geoprzestrzennych. Umożliwi to pokazanie przestrzennego zróżnicowania czynników, które wpływają na występowanie zjawiska ubóstwa energetycznego. Z kolei przestrzenne nałożenie na siebie warstw danych pozwoli na zlokalizowanie miejsc w sytuacji nasilonego kryzysu. W przypadku braku możliwości pozyskania danych geoprzestrzennych powinny one być gromadzone w arkuszach kalkulacyjnych, co umożliwi ich analizę.

BADANIE KWESTIONARIUSZOWE NA PRÓBIE REPREZENTATYWNEJ MIESZKAŃCÓW OBSZARU PODDANEGO ANALIZIE

Badanie wśród mieszkańców powinno być oparte na losowym doborze próby, gdzie operatem losowania powinien być spis punktów adresowych gospodarstw domowych dla badanego fragmentu miasta lub całego miasta. Badacz ustalając odpowiednią liczebność próby zależną od wielkości badanej populacji powinien określić schemat doboru próby. Bardziej dostępną (ze względu na wysokie koszty i trudności w pozyskaniu listy jednostek do badania) metodą prowadzenia badań reprezentatywnych jest dobór próby reprezentatywnej przedmiotowo (próba kwotowa), gdzie próba badawcza odpowiada strukturze badanej społeczności pod względem konkretnych określonych z góry cech. Ze względu na problematykę badania poza takimi cechami jak płeć, wiek i wykształcenie osób badanych w doborze próby powinno się także uwzględnić rodzaj zabudowy oraz źródło ogrzewania w budynkach mieszkalnych. Realizacja badania na podstawie próby reprezentatywnej pozwoli na określenie skali zjawiska, jego charakterystyki i da możliwość uogólniania wyników na badaną populację.

W badaniu kwestionariuszowym powinny być zbierane dane dotyczące:

- › liczebności gospodarstwa domowego,
- › dochodu rozporządzanego gospodarstwa domowego,
- › stałych kosztów utrzymania,
- › wydatków energetycznych gospodarstwa domowego obejmujących: ogrzewanie mieszkania, energię potrzebną do oświetlenia i korzystania z podstawowych sprzętów RTV i AGD oraz podgrzewania wody,
- › hipotetycznych wydatków energetycznych postrzeganych jako potrzebne do zaspokojenia potrzeb gospodarstwa domowego na komfortowym poziomie,
- › stanu budynku mieszkalnego lub mieszkania (rodzaj i wiek budynku, sposób jego ogrzewania, potrzeby termoizolacyjne) i jego metrażu.
- › podejmowanych praktyk mieszkańców w celu zmniejszenia kosztów ogrzewania.

WIZJA LOKALNA I OBSERWACJA

W celu uzupełnienia zebranego materiału badanie kwestionariuszowe powinno być uzupełnione wizją lokalną i dokumentacją zdjęciową wskazującą na problemy i potrzeby energetyczne badanych gospodarstw domowych.

Ze względu na złożoność badania, a także jego wrażliwy charakter (dane dotyczące warunków i jakości życia) wskazane jest, aby prowadzić je we współpracy z przedstawicielami instytucji pracujących w terenie, blisko mieszkańców, którzy posiadają relacje z częścią badanej społeczności. Może to pomóc w zdobyciu zaufania wśród badanych, zwiększyć skuteczność dotarcia, a także obniżyć koszty jego realizacji.

ZASTOSOWANE NARZĘDZIE BADAWCZE IDENTYFIKACJI PROBLEMU UBÓSTWA ENERGETYCZNEGO
NA OSIEDLU MIEDZYŃ W BYDGOSZCZY

Data badania:

Badaczka/badacz:

Punkt adresowy:

1. W jakim rodzaju budynku Pan/Pani mieszka?
 - budynek jednorodzinny (w tym w zabudowie bliźniaczej i szeregowej)
 - budynek wielorodzinny w zarządzie wspólnoty mieszkaniowej
 - budynek wielorodzinny w zarządzie spółdzielni mieszkaniowej
 - budynek wielorodzinny w zarządzie gminy
 - inne, jakie?

2. Czy mieszkanie/budynek, w którym Pan/Pani mieszka ma (zaznacz właściwe):

Problemy techniczne lokalu/budynku mieszkalnego	TAK	NIE	NIE WIEM
przeciekający dach			
nieocieplony dach			
zawilgocone ściany i/lub sufity			
zawilgocone podłogi i/lub fundamenty			
stara stolarka drzwiowai okienna			
gnijące ramy okienne i/lub podłogi			
inne problemy techniczne, jakie?			

3. Czy Pana/Pani zdaniem dom / mieszkanie jest odpowiednio ogrzane zimą, tak aby zapewnić komfort ciepły domownikom?
 - zdecydowanie tak
 - raczej tak
 - raczej nie
 - zdecydowanie nie
4. Jaki opał najczęściej Pan/Pani używa do ogrzewania mieszkania/domu?
 - węgiel kamienny/ brunatny
 - drewno opałowe
 - pellet
 - inny rodzaj biomasy
 - inne, jakie?

5. Czy ma Pan/Pani problemy z opłatami za ogrzewanie/opał?
- tak, mam zadłużenia z powodu tych opłat
 - tak, regularnie spóźniam się z opłatami, ale nie mam zadłużeń
 - zdarza mi się mieć problemy
 - nie mam problemów
6. Czy ma Pan/Pani problem, aby płacić rachunki za inne media tj. prąd, woda?
- tak, mam zadłużenia z powodu tych opłat
 - tak, regularnie spóźniam się z opłatami, ale nie mam zadłużeń
 - zdarza mi się mieć problemy
 - nie mam problemów
7. Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy, wyłącznie z powodów finansowych, rezygnował(a) Pan/Pani z płacenia rachunków za energię?
- bardzo często
 - często
 - rzadko
 - bardzo rzadko
 - nigdy
8. Czy zdarzyło się Panu/Pani w ciągu ostatnich 12 miesięcy mieć problemy z odpowiednim ogrzaniem mieszkania z powodu niewystarczających środków finansowych?
- tak
 - nie
9. Czy zdarza się Panu/Pani oszczędzać na ogrzewaniu (np. nieogrzewając niektórych pomieszczeń), aby w ten sposób zmniejszyć wydatki na ten cel?
- tak, często
 - tak, od czasu do czasu
 - tak, rzadko
 - nie
10. Jeśli otrzymuje Pan/Pani dopłatę do ogrzewania, czy jest ona wystarczająca, aby zaspokoić opłaty za ogrzewanie w miesiącach jesienno-zimowych?
- tak
 - nie wystarcza, ale w znaczącym stopniu umożliwia ich opłacenie
 - dopłata jest zdecydowanie zbyt niska w stosunku do moich potrzeb związanych z ogrzewaniem mieszkania/domu
 - nie otrzymuję dopłaty

11. Proszę wymienić każdego członka swojego gospodarstwa domowego, który w ciągu ostatnich 12 miesięcy doświadczył którejs z wymienionych chorób i zostało to potwierdzone przez lekarza.

Choroby układu oddechowego	Członek rodziny doświadczający choroby	Choroby układu sercowo-naczyniowego	Członek rodziny doświadczający choroby	Choroby układu mięśniowo-szkieletowego	Członek rodziny doświadczający choroby
niewydolność oddechowa		nadciśnienie tętnicze		bóle lub zapalenie mięśni i stawów	
grypa		choroba wieńcowa		artretyzm	
zapalenie gardła		cukrzyca		reumatyzm	
zapalenie płuc		miażdżyca		osteoporoza	
astma		żylaki			
choroba płuc		udar mózgu			

12. Ile razy w ciągu ostatnich 12 miesięcy z powodu, którejs z wymienionych chorób, członek Pana/Pani gospodarstwa domowego odwiedził lekarza/pielęgniarkę?

- tylko raz na etapie diagnozy
- 2-3 razy
- 4-5 razy
- więcej niż 5 razy

13. Czy zamierza Pan/Pani w ciągu najbliższych dwóch lat wymienić piec na ekologiczny/niskoemisyjny?

- tak
- nie (przejdź do pytania 14)

14. Dlaczego nie zamierza Pan/Pani wymienić źródła ogrzewania na ekologiczne/niskoemisyjne? *Można wybrać kilka odpowiedzi*

- nie wiem jakie źródło ogrzewania będzie najlepsze w moim przypadku
- obawiam się, że nie poradzę sobie z realizacją inwestycji od strony formalnej (pozwolenia, uzgodnienia)
- obawiam się, że nie poradzę sobie z realizacją inwestycji od strony wykonawczej (nie wiem jakiego wykonawcę wybrać)
- nie stać mnie na taką inwestycję
- nie wiem jakie są możliwe dofinansowania
- oferowany poziom dofinansowania jest zbyt niski
- obecnie nie jest to opłacalne (obawa przez większymi rachunkami za ogrzanie)
- nie myślałem/łam o tym
- nie widzę powodu, dla którego byłoby to konieczne
- inne, jaki

Metryczka:

M1. Płeć:

- kobieta
- mężczyzna

M2. Wiek:

- mniej niż 25 lat
- 25-35 lat
- 36-45 lat
- 46-55 lat
- 56-65 lat
- powyżej 65 lat

M3. Aktywność zawodowa (wielokrotne odpowiedzi):

- osoba zatrudniona na umowę o pracę/zlecenie
- osoba prowadząca własną działalność gospodarczą
- osoba utrzymująca się z renty
- osoba utrzymująca się z emerytury
- osoba dorabiająca od czasu do czasu (również bez umowy)
- osoba nieaktywna zawodowo
- osoba zarejestrowana jako bezrobotna
- inne, jakie?

M4. Liczba osób w gospodarstwie domowym:

M5. Liczba osób niepełnoletnich w gospodarstwie domowym:

M6. Całkowita powierzchnia mieszkania/domu, którym Pan/Pani mieszka:

M7. Średni miesięczny dochód gospodarstwa domowego na osobę w poprzednim roku (wliczając różne zasiłki i świadczenia):

M8. Średnia miesięczna wysokość wydatków na ogrzewanie w okresie jesienno-zimowym:

M9. Średnia miesięczna wysokość wydatków na energię elektryczną w okresie jesienno-zimowym:

UWAGI DO ZASTOSOWANEGO NARZĘDZIA BADAWCZEGO

- › W pytaniu 3 nie uwzględniono kwestii termoizolacji ścian budynku mieszkalnego. Jedną z kategorii odpowiedzi powinno być: „nieocieplone ściany”.
- › W pytaniu 4 należy uwzględnić w kafeterii odpowiedzi następujące źródła ogrzewania: gaz, ogrzewanie elektryczne, odnawialne źródła energii. Obecnie mogą się one pojawić w kategorii odpowiedzi „inne” bardziej zasadne jest jednak bezpośrednio umieszczenie tych kategorii odpowiedzi w kafeterii.

Ostatnia część raportu ma przybliżyć perspektywę osób, które mogą być zagrożone problemem ubóstwa energetycznego, wskazać na konkretne sytuacje, problemy i wyzwania, z którymi na co dzień się mierzą.

Ta część badania opiera się na analizie 10 wywiadów indywidualnych przeprowadzonych z mieszkańcami Bydgoszczy z dwóch grup mieszkańców, które w miastach narażone są najbardziej na występowanie problemu ubóstwa energetycznego:

- › ubodzy mieszkańcy przedwojennych kamienic ogrzewanych piecami węglowymi (około połowa z nich mieszka w lokalach należących do gmin), często mieszkający w środowiskach, w których nakłada się wiele problemów społecznych;
- › mieszkańcy o niskich dochodach będący właścicielami starych wolnostojących domów o słabych własnościach termoizolacyjnych, ogrzewanych piecami węglowymi, których nie stać na dokonanie samodzielnie całościowych remontów (Lis, Miazga, Sałach, Spor, Świącicka 2016: 5).

Wśród mieszkańców kamienic naszymi respondentami były osoby mieszkające w Śródmieściu Bydgoszczy, w budynkach komunalnych oraz prywatnych. Wśród mieszkańców prywatnych domów badani byli mieszkańcami osiedla Miedzyń oraz Łęgowo.

Sytuacja mieszkaniowa badanych mieszkańców jest zróżnicowana. Domy osób badanych są dużej powierzchni – powyżej 100 m, są częściowo ocieplone i w większości mają wymienione okna. Choć badani nie wskazują poważnych problemów termoizolacyjnych, jak zawilgocenia czy przeciekające dachy, to nie określają swoich domów jako budynków dobrze izolowanych termicznie. Swoje domy dzielą z innymi członkami rodziny: dorosłym synem, rodzicami i niepełnoletnimi dziećmi, bratem prowadzącym osobne gospodarstwo domowe. Najtrudniejszą sytuację mieszkaniową mają osoby zamieszkujące zasób komunalny. Lokale mieszkalne są zawilgocone, mają stare okna, nieocieplone ściany, ogrzewane są piecami kaflowymi. Mieszkańcy na własne sposoby wzmacniają termoizolację swoich mieszkań: uszczelniają okna i drzwi, dogrzewają się piecykami elektrycznymi, kupują grube firany i zasłony, aby zabezpieczyć okna i drzwi.

Ja się trochę domowymi sposobami zabezpieczyłam w grudniu jak przyszły mrozy. Zakupiłam grube firany, żeby zasłonić stare okna. Na drzwiach od korytarza kupiłam kotarę. Mam taki piecyk, dmuchawę elektryczną do łazienki (...). W kuchni jak jest bardzo zimno, tam mam piekarnik gazowy,

który włączam rano na pół godziny, żeby się nagrzało (...). Reszta pokoi przy piecu. Okna są stare, więc wszystko ucieka. W_Ś1

Sytuacja ekonomiczna badanych jest zróżnicowana. Część osób jest na emeryturze i rencie, część osób jest aktywna zawodowo. Wszystkie osoby czują się w miarę stabilnie finansowo, jednak wskazują, że cały czas myślą o kontroli swoich budżetów i oszczędzają na różnych wydatkach.

PRAKTYKI ENERGETYCZNE OSÓB BADANYCH

Osoby, z którymi przeprowadziliśmy wywiady jako codzienną praktykę w okresie jesienno-zimowym traktują oszczędzanie na ogrzewaniu i energii świetlnej. Utrzymują temperaturę w mieszkaniu czy domu na średnim poziomie, nie przegrzewają domów i mieszkań (średnia temperatura to 19-22 stopnie), nie ogrzewają pomieszczeń, których na co dzień nie użytkują, nie zostawiają zapalonych świateł w pomieszczeniach, w których nie przebywają.

Oszczędzam. Jestem przyzwyczajona do tego. Starsi ludzie bardziej oszczędzają. Tam gdzie nie potrzeba, tam się nie świeci. Przekręcać się staram, bo po co grzać, jak nikt tu nie przebywa. Tam, gdzie się korzysta, to się grzeje. W_M1

My mamy od roku ogrzewanie gazowe. Jak mieszkała córka z rodziną, to ogrzewaliśmy cały dom. Teraz stwierdziliśmy z mężem, że pokój jest nieużytkowany, to tam będziemy raczej zamykać grzejnik, bo nie ma takiej potrzeby. Jak przyjdą mocniejsze mrozy, to będzie trzeba trochę podgrzać. Też patrzymy, żeby to było oszczędne, żeby nie nadwyręzać budżetu. Teraz trzeba naprawdę oszczędzać prąd, bo może go zabraknąć. Grozi nam to, że będą wyłączać poszczególne ulice, żeby zaoszczędzić. Światła się też wszędzie nie zapala. Z rozsądkiem używamy. W_M3

Jeśli chodzi o tą sytuację, kiedy wszystko jest drogie, to jesteśmy zmuszeni. Węgiel jak węgiel. Dostaliśmy tę dotację. To idzie, bo mąż pali dzień w dzień w dwóch piecach. Staramy się jak córki nie ma, to dwa dni nie palić. Oszczędzamy. Palimy tylko w tym pokoju, co jesteśmy. Inaczej nie da rady. Będę oszczędzała na węglu, ale później się rozchoruję. Z wielu rzeczy się zrezygnowało. Z pieczenia w piekarniku i tak dalej. Jakbym chciała to robić, to też dzięki kuchence gazowej miałabym cieplej, ale to jest na krótko. Nie chcę, bo dostaję duże rachunki teraz. Jest tak drogo, że jestem przerażona. W_Ś3

Do ogrzewania gospodarstw domowych używają różnych źródeł opału. Osoby, które ogrzewają domy i mieszkania węglem wskazują na uciążliwości z tym związane: konieczność stałego dokładania do pieca i związany z tym brak swobody w zarządzaniu własnym czasem z powodu konieczności utrzymywania stałej temperatury, bałagan w piwnicy i innych pomieszczeniach, gdzie przetrzymuje się węgiel.

Dla mnie to jest rewelacja, bo dla mnie głupotą jest w XXI wieku palenie w piecach kaflowych, gdzie to jest eksploatacja, zanieczyszczenie powietrza, ale też brak komfortu mieszkańców. Teraz rozmawiam z panią, pójdę do domu i za dwie godziny muszę napalić w piecu, po czym muszę jechać na zebranie do córki. Nie mogę wyjechać z córką na ferie, nie mogę na dłużej niż 2, 3 dni opuścić mieszkania, bo wszystko pozamarza. Muszę nosić z piwnicy węgiel, który nie waży mało. Muszę się martwić o składowanie drewna, bo mam zlaną piwnicę. W_Ś1

Realizacja badania zbiegła się w czasie z dużymi podwyżkami cen węgla, co wpłynęło na zachowania badanych. Jeden z mieszkańców domu jednorodzinnego opał kupuje workami, na bieżąco, ponieważ nie stać go na zakup na zapas. Wcześniej kupował 10 ton na cały sezon grzewczy, co pozwalało mu zaoszczędzić. Wśród rozmówców w tym czasie pojawiała się obawa, że sąsiedzi będą palić czym się da.

Część badanych ma różne źródła ogrzewania i używa ich w zależności od cen opału oraz własnych możliwości i ograniczeń, na przykład zdrowotnych.

Ja nie jestem w stanie chodzić i wrzucać do pieca, bo mam astmę. W tej chwili mam taką chorobę, że nie mam siły. Dla mnie wrzucenie szufli węgla jest niemożliwe. Latem na ciepłą wodę jest na drzewo, bo wychodzi to taniej. Teraz jak mojego taty nie ma, to przeszliśmy na ogrzewanie olejowe, które jest droższe, ale trzeba jakoś chałupę ogrzać. W_Ł1

Ojciec jest '46 rocznik i jest to dla niego dodatkowy wysiłek. On nie ma siły, ja nie mam siły, moja mama tym bardziej. Młodej boję się do kotłowni wpuścić, bo nabawi się astmy. To jest spory kłopot. W_Ł1

Mam węgiel w piwnicy i używam go od święta. On jest na czarną godzinę. Palę drzewem tylko i wyłącznie. Nigdy nie jest tak, że w tym roku jadę do lasu, kupię i w tym roku palę. Przez 3, 4 sezony

ono sobie leżakuje. Tydzień temu byłem kupić brzozę, parę metrów. To będzie na 3 lata do przodu. W_ł2

Osoby badane, które mieszkają w domach jednorodzinnych na Łęgnowie, gdzie nie ma możliwości poprowadzenia miejskiej sieci ciepłej wskazują, że dla nich i osób w podobnej sytuacji najlepszym rozwiązaniem jest zamontowanie pompy ciepła wraz z panelami fotowoltaicznymi. Taka inwestycja zapewnia na ten moment największą pewność kosztów ogrzewania i ich realne obniżenie. Wiąże się jednak z dużą inwestycją finansową, na którą nie stać badanych. Możliwe dotacje są niewspółmierne do kosztów, które trzeba ponieść, a które wiążą się nie tylko z zakupem instalacji, ale także generalnym remontem przystosowującym dom do nowego rodzaju ogrzewania.

Mieszkańcy mieszkań w zasobie komunalnym mierzą się dodatkowo z problemami magazynowania opału. Nie każdy posiada piwnice, a jeśli tak, to najczęściej są one zawilgocone i nie nadają się do trzymania opału na zapas. Problemem jest też duża niepewność dotycząca planów remontowych zarządcy budynków komunalnych. Jeśli pojawiłaby się konieczność opróżnienia piwnic, mieszkańcy muszą przenieść cały opał do własnych mieszkań.

Zasób komunalny, w którym mieszkają badani posiada duże deficyty termoizolacyjne, które zmuszają mieszkańców do dodatkowych, niestandardowych działań pozwalających im dogrzeć mieszkania.

Ja jednak w łazience muszę podłączyć sobie piecyk elektryczny, dogrzeć kuchnię gazem z piekarnika, żeby wytrzymać w domu jak są mrozy. Teraz jest jeszcze kwestia tego, że wszedł ten prąd do 2 tysięcy mega godzin. Mam bojler, muszę dogrzeć łazienkę jak chcę się iść wykąpać. Przyjdzie pół roku i jak zaczną wystawiać procentowe faktury, to się nie pozbięram. W_Ś1

ZMIANA PRAKTYK ENERGETYCZNYCH. PROCEDURA WYMIANA ŹRÓDEŁ OGRZEWANIA

Wśród osób, z którymi przeprowadziliśmy wywiady dwie wymieniły źródła ogrzewania na gazowe korzystając z dotacji. Decyzję podjęły z kilku powodów: obsługa pieca węglowego była coraz bardziej uciążliwa ze względu na przybywanie lat i coraz mniej sił, wzrost cen węgla i innych źródeł ogrzewania oraz obawę, że w związku z koniecznością wymiany starych pieców wynikającą z zapisów uchwały antyśmogowej, będzie trudniej na rynku o wykonawców inwestycji. Inwestycje nie byłyby możliwe bez odłożonych środków finansowych i pożyczania pieniędzy od bliskich. Mimo podjętych decyzji badanym stale towarzyszy obawa dotycząca niepewności cen gazu.

Sama podjęłam taką decyzję. Było mi ciężko, bo to finanse. Bałam się gazu, bo wiadomo, że jest drogi. Warunków nie miałam dobrych. Do piwnicy muszę chodzić przez podwórko. Piec był stary. Tylko to mnie mobilizowało, inaczej do tej pory bym nie wymieniła. Jest strach, obawy jak to będzie. W_M1

Ja akurat bym się zdecydowała, bo przybywa mi lat, a przy węglu jest więcej pracy. Ale na pewno bym jeszcze odczekała trochę i jak już bym widziała, że nie daję rady, to wtedy bym wymieniła. A tak to mówię, już w tym roku zrobię, bo potem będzie ten rok końcowy i może być znowu za dużo chętnych na wykonawców. A poza tym ceny już teraz są wysokie. Już w ubiegłym roku spodziewałam się, że te ceny wzrosną i założyłam, że wymieniam. W_M2

Zupełnie inaczej wygląda sytuacja wśród mieszkańców zasobu komunalnego. Badani nie mają gwarancji, czy za chwilę zostaną wykwaterowani lub, że zarządca nieruchomości podejmie inwestycję podłączenia do sieci ciepłowniczej. Obawiają się inwestowania własnych środków finansowych i czasu w niepewnej sytuacji zamieszkiwanego budynku. Poddają także w wątpliwość efektywność inwestycji w wymianę źródła ogrzewania w mieszkaniu, które ma bardzo niski poziom termoizolacji, ze względu na nieszczelne okna i drzwi czy spękane ściany zewnętrzne budynku. Te czynniki wpływają na brak własnej inicjatywy mieszkańców do podejmowania decyzji o wymianie źródła ogrzewania.

To idzie zrobić, mój parter się zna, ale ja nie mam żadnej gwarancji, że za rok nie stwierdzą, że spękania są tak duże, że mamy się wyprowadzić. Nikt nie daje żadnej gwarancji na to, że będzie to stało dalej. Gdybym wiedziała, że ten remont się odbędzie. Człowiek nie chce tak mieszkać, ale z drugiej strony nie ma gwarancji i szkoda pieniędzy. W_Ś1

Procedura wymiany źródła ogrzewania nie jest inwestycją łatwą, ze względów finansowych i proceduralnych. Konieczne jest ograniczenie do minimum konieczności wykładania własnych środków przez mieszkańców (obecnie w programie Czyste Powietrze jest już możliwe prefinansowanie inwestycji) oraz wsparcie w przejściu całej procedury w pozyskaniu dofinansowania. Dla wielu mieszkańców wymiana źródła ogrzewania wiąże się nadal z koniecznością pożyczania pieniędzy, prywatnie lub przez instytucje bankowe. Wnioskowanie o datację, związane ze skompletowaniem różnych dokumentów również stanowi barierę. Wsparciem byłoby indywidualne doradztwo, które pomoże w przejściu przez procedurę krok po kroku. Doradztwo powinno być rozszerzane nie tylko na etapie pozyskania dofinansowania, ale także realizacji inwestycji i jej rozliczenia.

Należy jasno powiedzieć, że osoby starsze oraz o niższym statusie społeczno-ekonomicznym nie są i nie będą w stanie samodzielnie wymienić źródeł ogrzewania. Także w przypadku starszych osób badanych nie byłoby to możliwe bez wsparcia ze strony dorosłych dzieci.

Tak, te sprawy papierkowe. Nie wiem, czy starszy człowiek sobie z tym poradzi. Musi kogoś wziąć do pomocy, bo jest tyle tego. Ktoś mi mówił, że chciał zrezygnować z dotacji, bo tyle chodzenia, tyle załatwiania, wypełniania. Ktoś mu pomógł i jakoś to pociągnął. W_M3

Źle nie było. Mąż to załatwiał. Nie wiedział od czego zacząć. Dużo czasu upłynęło zanim doszedł do tego, w jaki sposób to załatwić. Później się orientował, ale ja się w to nie mieszałam. Rzeczywiście wydzwaniał non stop. Każdy mówił coś innego. Byliśmy zagubieni. Po dłuższych perypetiach udało się. Mąż może do końca wszystkiego nie pojmował. Moja siostra jak to załatwiała to poszło szybko. Mieliśmy więcej ścieżek do pokonania, bo pierwsi zaczęliśmy to załatwiać. Później powiedzieliśmy siostrze od czego zacząć. Później te wszystkie dokumenty trzeba było zebrać. Poszliśmy po druk do wypełnienia, to mówię do mojego zięcia, żeby to wypełnił, bo nie mam pojęcia co z tym zrobić. W_M2

Kilka kwestii musi ze sobą współgrać, aby zmobilizować mieszkańców do wymiany źródeł ogrzewania: kwota dofinansowania pokrywająca w całości (bądź prawie) inwestycję, krótki czas oczekiwania na zwrot zainwestowanych środków, a w najlepszym wariantcie prefinansowanie inwestycji, wsparcie krok po kroku w procesie pozyskania dofinansowania i procesie wymiany źródła ogrzewania oraz realna wiedza o kosztach ogrzewania po zmianie.

W trakcie rozmów badani postulowali także możliwość finansowania projektów dla planowanych inwestycji w ramach dotacji miejskiej, co jest szczególnie skomplikowane w budynkach wielorodzinnych, wpływa także na długość procesu inwestycyjnego.

Zauważone zostało przez badanych kompetentne wsparcie po stronie osób z urzędu miasta obsługujących program dotacyjny.

Projekty, które nie są brane pod uwagę do dofinansowania. To jest beznadziejne, bo na te projekty daliśmy około 5 tysięcy. To się powinno liczyć, bo to jest jedna z wielu części inwestycji. Pani projektantka jedno, pan kominiarz drugie, pan od wentylacji trzecie. Dobrych parę miesięcy trwało zanim ten projekt powstał (...) 5 tysięcy na dany lokal, to jest mało. Sam piec dwufunkcyjny kosztuje 4600, a reszta? Nie brane pod uwagę projekty. Próba szczelności na 4 lokale kosztowała mnie tysiąc

złotych i też nie jest to brane pod uwagę. To trzeba zrobić. Jak już się podłączy, to od A do Z. Od samego projektu, bo bez niego nic nie zrobię, a projekt bardzo dużo wyszedł. W_Ś2

W przypadku zasobu komunalnego sytuacja jest bardziej skomplikowana. Możliwość pozyskania dotacji jest realnym wsparciem dla mieszkańców. Jednak o sensie podjęcia działania wymiany źródła ogrzewania z inicjatywy indywidualnej przesądzają działania zarządcy budynku. Inwestowanie w zabezpieczenie termomodernizacyjne budynków komunalnych jest dla mieszkańców swego rodzaju gwarantem sensowności podejmowanej inwestycji, daje poczucie pewności. Może też być mobilizujące i zachęcające do podjęcia indywidualnych działań wymiany źródeł ogrzewania. Jednocześnie całościowe inwestycje w wymię źródeł ogrzewania dla całego budynku podejmowane przez zarządcę są postrzegane jako bardziej sensowne niż te realizowane indywidualnie przez mieszkańców.

Rozmowom o konieczności wymiany źródeł ogrzewania w związku z wymogami uchwały antysmogowej i kierunkami transformacji energetycznej wzbudza wiele obaw. Jednoznacznie wskazywane są grupy mieszkańców, którzy nie będą w stanie wymienić źródeł ogrzewania ze względów finansowych i niemożności samodzielnego przeprowadzenia inwestycji. To te grupy postrzega się jako zagrożone ubóstwem energetycznym w pierwszej kolejności.

Obecna jest także obawa przed nowymi technologiami ogrzewania, na ile są to rozwiązania stabilne finansowo. Jako mieszkańcy mamy pewność co do takich źródeł jak węgiel czy gaz, wiemy w jaki sposób są w stanie ogrzać pomieszczenia mieszkalne i jakie to mogą być koszty. Ta niepewność może mieć znaczący wpływ na stopień podejmowania inicjatyw wymiany źródeł ogrzewania przez indywidualne osoby.

Obszarem niepewności są też koszty środowiskowe nowych technologii grzewczych. Aby mówić o transformacji w Polsce powinniśmy różnicować dostępność źródeł ogrzewania i energii, wspierać różne rozwiązania, umieć kompleksowo doradzić ludziom w podejmowaniu decyzji.

Analiza przeprowadzonych wywiadów przedstawia obraz sytuacji i wyzwań z jakimi mierzą się osoby zagrożone sytuacją ubóstwa energetycznego. Spojrzenie w głąb codziennych praktyk związanych z zapewnieniem komfortu cieplnego i bezpieczeństwa energetycznego pokazuje jak złożone potrafią to być sytuacje. W próbie rozwiązania problemu ubóstwa energetycznego nie wystarczy po prostu tania energia. Potrzebne są także działania z zakresu polityki mieszkaniowej i socjalnej, które pozwolą zareagować na konkretne sytuacje w porozumieniu z osobami, które się w nich znalazły.

BIBLIOGRAFIA

1. Budżety gospodarstw domowych w 2021 roku opracowany przez Główny Urząd Statystyczny, dostęp <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/budzety-gospodarstw-domowych-w-2020-roku,9,15.html>
2. Owczarek, Dominik; Miazga, Agata. 2015. Ubóstwo energetyczne w Polsce – definicja i charakterystyka społeczna grupy, Warszawa: Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju.
3. Sałach, Katarzyna; Lewandowski, Piotr. 2018. Pomiar ubóstwa energetycznego na podstawie danych BBGD – metodologia i zastosowanie. IBS RESEARCH REPORT 01/2018
4. Stępnik, Aleksandra; Tomaszewska, Agnieszka. 2013. Ubóstwo energetyczne a efektywność energetyczna analiza problemu i rekomendacje, Warszawa: Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju.
5. Rutkowski, Jan; Sałach, Katarzyna; Szpor, Aleksander; Ziółkowska, Konstancja. 2018. Jak ograniczyć skalę ubóstwa energetycznego w Polsce? IBS Policy Paper: 1/2018.